

DE DOORTREK VAN DE BOOMPIEPER IN GRONINGEN.

Henk van den Brink

1. Inleiding: verschil tussen voor- en najaar.

Als broedvogel is de boompieper in Groningen vrijwel beperkt tot het Zuidoosten van de provincie. Doortrekkende boompiepers kunnen, zij het in bescheiden aantallen, overal aangetroffen worden, ook in biotopen waarin ze niet broeden, bijvoorbeeld grasland. De in Nederland doortrekkende boompiepers broeden (afgezien van de eigen broedvogelbevolking) voornamelijk in Scandinavië en overwinteren in West-Afrika (Kwak 1981, blz. 126 en 128). De voorjaarstrek vindt plaats van begin april tot begin juni en de herfsttrek van begin augustus tot in oktober.

Wanneer we de gegevens van het Avifauna-archief en van vier jaar SOVON-project bekijken, dan blijkt de boompieper in het voorjaar opvallend veelvuldiger waargenomen te worden dan in het najaar. Het Avifauna-archief bevat 55 doortrekwaarnemingen van 126 exemplaren in het voorjaar, maar slechts 6 najaarswaarnemingen van 10 exemplaren! In het voorjaar is de boompieper tot nu toe in 68 SOVON-atlasblokken waargenomen, in het najaar in 37. Daar zijn natuurlijk waarnemingen bij, die betrekking hebben op broedvogels. Wanneer we de blokken aftrekken, waarin de boompieper volgens de broedvogelatlas (Teixeira 1979, blz. 240) of volgens recentere gegevens waarschijnlijk of zeker broedt, blijven er 36 blokken in het voorjaar en 15 in het najaar over (zie afbeelding: voorjaar is april tot en met juni, najaar is juli tot en met oktober). Hoewel de SOVON-gegevens een voor het najaar minder ongunstige verhouding laten zien dan de Avifauna-gegevens, moet wel bedacht worden dat het daarbij om het aantal blokken gaat waarin de soort waargenomen is, en niet om het aantal waarnemingen. Het aantal waarnemingen per blok is in het voorjaar ongetwijfeld weer groter dan in het najaar, wat de balans verder in het nadeel van het najaar doet doorslaan.

Zeer opvallend is het grote aantal blokken in Westerwolde, waar in de herfst boompiepers waargenomen zijn; wat uit deze gegevens nog niet blijkt, is dat er in deze blokken veelal voor meerdere jaren en maanden herfstwaarnemingen zijn. De verspreiding in de herfst is dus meer beperkt tot het broedgebied. Dat al deze waarnemingen betrekking hebben op broedvogels lijkt me onwaarschijnlijk: mijn ervaring (die ik helaas in de literatuur nergens bevestigd -evenmin ontkennd- vond) is dat de eigen broedvogels grotendeels in augustus verdwijnen; bovendien is het aandeel van waarnemingen van overvliegende boompiepers (genoteerd in de F-kolom) juist in deze blokken in het najaar vrij groot.

Misschien kiest de boompieper in de herfst een 'oostelijker' trekroute; het is echter heel goed mogelijk dat de soort in de herfst minder opvalt en dan vrijwel alleen dáár waargenomen wordt, waar men met de boompieper beter bekend is. Voor die grotere bekendheid kan het opvallende aantal oktoberwaarnemingen in Westerwolde pleiten : in 9 blokken aldaar staat een kruisje voor oktober, tegen 4 in de rest van de provincie. Waar beter op de boompieper wordt gelet, is het aantal oktoberwaarnemingen groter dan elders. Vergelijk b.v. "Vogels van de Grote Rivieren" : laatste datum 27 september (Van den Bergh e.a. 1979, blz. 288) met "Vogels van Drenthe": 25 oktober (Van Dijk e.a. 1982, blz. 227). Bijzonder illustratief in dit opzicht is "Vogels in Friesland" : daarin worden 6 herfstwaarnemingen van 12 exemplaren vermeld met als laatste datum 14 september (!), maar 24 ringvangsten met als laatste datum 20 oktober (Van der Ploeg e.a. 1979, III, blz. 1055/6).

2. Doortrekgegevens uit andere gebieden.

Nu zijn er wel soorten waarvan bekend is dat de voorjaarsstrek in het algemeen in Nederland sterker is dan de herfststrek. Voor zover ik heb kunnen nagaan, behoort de boompieper daar niet toe. Een rechtstreekse uitspraak daarover heb ik nergens gevonden. Helaas worden in de meeste avifauna's geen kwantitatieve gegevens vermeld; meestal wordt alleen opgemerkt dat de boompieper in voor- en najaar in klein, soms : onbekend, aantal doortrekt.

"Vogels in Friesland" vermeldt 14 voorjaarswaarnemingen van minimaal 37 exemplaren en 6 herfstwaarnemingen van minimaal 12 exemplaren (Van der Ploeg e.a. 1979, III, blz. 1055/6).

(Verder worden nog 8 ringvangsten in het voorjaar en 24 in het najaar vermeld; mogelijk wordt er in het najaar meer geringd, daarover wordt niets gezegd.) Een al wat oudere avifauna van België vermeldt 99 doortrekkers, waarvan 60 in het voorjaar en 39 in de herfst (Lippens e.a. 1972). Deze gegevens wijzen dus op sterkere voorjaarsstrek. De aantallen zijn echter zo laag dat de waarde ervan beperkt is.

De weer iets oudere avifauna van Terschelling vermeldt weliswaar geen aantallen, maar wel is achterin een dekadetabel opgenomen. Wanneer in een dekade het dagmaximum groter dan 100 is, is dat aangegeven door middel van een hoofdletter. Dit is bij de boompieper in het najaar het geval (in de tweede septemberdekade); in het voorjaar niet (Tanis 1963, tabel 7). Dat is een aanwijzing voor sterkere najaarsstrek. Het is theoretisch mogelijk dat in het najaar alleen maar een sterkere piek optreedt. De spreiding in dekades wijst daar echter niet op, uit andere bronnen blijkt niets van dien aard en bovendien geldt voor de meeste soorten eerder het omgekeerde : een sterkere concentratie in een kortere periode juist in het voorjaar (Kwak 1981, blz. 57).

Voor de meeste soorten is het aantal doortrekkers in het voorjaar en najaar in klein, soms : onbekend, aantal doortrekt.

"Vogels in Friesland" vermeldt 14 voorjaarswaarnemingen van minimaal 37 exemplaren en 6 herfstwaarnemingen van minimaal 12 exemplaren (Van der Ploeg e.a. 1979, III, blz. 1055/6).

De meeste kwantitatieve gegevens levert de avifauna van Drenthe. Daarin is een grafiek van overtrekkende boompiepers opgenomen. Gezien de op de Y-as ervan aangegeven getallen, moet deze op enkele duizenden(!) exemplaren betrekking hebben. In één oogopslag is te zien dat het najaarsaantal groter is (Van Dijk e.a. 1982, blz. 228, fig. 199).

Uit deze gegevens blijkt niet dat buiten Groningen in het voorjaar meer boompiepers waargenomen zouden worden dan in het najaar. Mondelinge navraag bij diverse waarnemers leverde hetzelfde resultaat op: geen aanwijzingen voor sterkere doortrek in het voorjaar.

Hoe valt dan te verklaren dat dit in Groningen wel zo lijkt te zijn? Is er een reëel verschil in trekintensiteit tussen voor- en najaar? Of is de oorzaak dat waarnemers de soort in het najaar minder opmerken? Wanneer je constateert dat één waarnemer (ondergetekende) in twee jaar driemaal zoveel herfst-waarnemingen doet als in het Avifauna-archief verzameld zijn, ben je geneigd het laatste te denken. Daar staat tegenover dat alle (weinige) andere waarnemers in Groningen van wie ik weet dat ze de boompieper kennen (ook de roep) elk voorjaar veel meer boompiepers waarnemen dan in de herfst. Het antwoord op de vraag moet ik schuldig blijven. Wel wil ik in het onderstaande nagaan, welke verklaringen er te geven zijn voor een eventueel verschil in treksterkte én welke oorzaken er kunnen zijn voor relatieve onderschatting van de boompieper in het najaar. Overigens sluiten de verklaringen elkaar niet uit; ze kunnen elkaar juist versterken.

3. Mogelijke verklaringen voor een reëel verschil tussen voor- en najaarstrek.

Misschien is plaatselijk de doortrek in het voorjaar sterker. Eén verklaring zou kunnen luiden, dat de 'trekbaan' van de boompieper -om welke reden dan ook- in het voorjaar verder naar het Westen opschuift. Ik beschik niet over voldoende gegevens om daarover een uitspraak te kunnen doen. De andere verklaring voor een plaatselijk verschil zou kunnen zijn, dat er in het voorjaar sprake is van stuwings langs de Groningse (en Friese) noordkust. Dat zou dan ook voor een groot aantal andere soorten kunnen gelden. Voor zover ik weet, zijn daarover wel eens vermoedens geuit, maar ontbreekt elk bewijs. Voor de boompieper is dat bewijs er in elk geval niet; immers, wanneer deze veronderstelling juist is, zou er in het voorjaar sprake moeten zijn van een opvallend aandeel aan boompieperwaarnemingen van het kustgebied van de provincie. Daarvan is echter niets te merken: van de 126 voorjaarsdoortrekkers uit het Avifauna-archief zijn er 16 in het kustgebied (inclusief de omgeving van Eems en Dollard) gezien. Ook het SOVON-project heeft geen opvallende concentratie aan de kust opgeleverd.

Een andere mogelijkheid is dat in feite landelijk gezien de voorjaarsstrek omvangrijker is dan de herfststrek, maar dat dit alleen opvalt in gebieden waar de boompieper als broedvogel ontbreekt. In gebieden waar boompiepers broeden, is het natuurlijk moeilijk uit te maken wanneer je met broedvogels en wanneer met doortrekkers te doen hebt. Het is dan ook niet toevallig, dat in 'Vogels van Drenthe' gekozen is voor een grafiek van alleen overtrekkende boompiepers (med. A.J.v.Dijk). Dat brengt me op nog een aspekt dat een rol zou kunnen spelen: wellicht trekken er in het najaar wel net zo veel of meer boompiepers over, maar komen ze minder aan de grond dan in het voorjaar. Misschien wordt in het voorjaar meer en langer gepleisterd. Op zich lijkt dat niet erg waarschijnlijk: voor de meeste soorten geldt dat de voorjaarsstrek sneller verloopt en dat er minder gepauzeerd wordt (Kwak 1981, blz. 57).

Dat sluit echter niet uit dat de boompieper daarop een uitzondering vormt. In elk geval is het opvallend dat juist de eerder in dit artikel aangevoerde waarnemingen die op sterkere najaarsstrek zouden wijzen, vaak betrekking hebben op overvliegende vogels: de gegevens uit Drenthe en mijn eigen, grotendeels tijdens trektellingen verzamelde waarnemingen. Het opvallende aandeel van overvliegende vogels in het najaar in Westerwolde werd al gememoreerd. Dit alles zou ook nog kunnen betekenen, dat er in het voorjaar inderdaad meer boompiepers trekken, maar dan vooral 's nachts. Verder kan nog een rol spelen dat er in het voorjaar nog geen blad aan de bomen zit en in het najaar wel, zodat de vogels in het najaar minder opvallen: daarmee zijn wij bij het probleem van de waarnemer.

4. Mogelijke verklaringen voor onderschatting van de najaarsstrek.

De opmerking in 'Vogels van Drenthe' dat grote groepen boompiepers uitsluitend tijdens de voorjaarsstrek zijn waargenomen (Van Dijk e.a. 1982, blz. 228) bracht mij op het idee om eens naar de groeps grootte te kijken. Het zou immers zo kunnen zijn, dat boompiepers in het algemeen meer in groepen en/of in grotere groepen doortrekken en daardoor meer opvallen in het voorjaar.

Inderdaad blijkt de gemiddelde groeps grootte, berekend over 107 waarnemingen van 240 exemplaren uit Groningen en Friesland, in het voorjaar groter te zijn dan in het najaar: 2,44 tegen 1,67. Dit verschil wordt echter uitsluitend veroorzaakt doordat in het voorjaar af en toe grotere groepen (5 en meer) gezien worden; de meeste waarnemingen hebben ook in het voorjaar betrekking op eenlingen of tweetallen, zoals uit het tabelletje blijkt. Een belangrijke rol speelt dit dus niet.

aantalsklassen (aantal waarnemingen van:)	voorjaar	najaar
1 ex.	39	18
2 exx.	24	5
meer dan 2 exx.	17	4
totaal	80	27

Een tweede verklaring wordt in 'Vogels in Friesland' aangevoerd: 'Vooral tijdens de herfsttrek wordt de soort niet herkend, doordat dan ook de graspieper massaal doortrekt.' (Van der Ploeg e.a. 1979, blz. 1056). Inderdaad lijkt de herfsttrek van de graspieper aanzienlijk omvangrijker te zijn dan de voorjaarstrek (zie bijv. Van Dijk e.a. 1982 fig. 201, blz. 229). Daar staat tegenover dat de trekperiodes van gras- en boompieper elkaar zowel in voor- als najaar slechts zeer ten dele overlappen. De graspieper trekt in het voorjaar vooral door in maart en de eerste helft van april, terwijl de boompiepertrek half april pas op gang komt. In het najaar trekt de graspieper voornamelijk eind september en de hele maand okt. door; eind september lopen de aantallen boompiepers al behoorlijk terug.

Een derde verklaring kan gelegen zijn in het feit dat doortrekkende boompiepers in het voorjaar zingen, terwijl tijdens de najaarstrek hooguit de roep gehoord kan worden. In de eerste plaats vallen ze daardoor -voor alle waarnemers, ongeacht bekendheid met de soort- meer op, vooral ook omdat de zang vaak tijdens een vliegmanoeuvre uitgevoerd wordt. Bovendien zijn ze dan herkenbaar voor waarnemers die wel de zang, maar niet de roep kennen, met andere woorden: het aantal potentiële waarnemers van de boompieper is in het voorjaar groter, dus ook het aantal waarnemingen.

Van de 55 voorjaarswaarnemingen uit het Avifauna-archief is bij 21 vermeld dat het zingende exemplaren of groepen met één of meer zingende exemplaren betrof: dat is dus bijna de helft. Het werkelijke aandeel zal waarschijnlijk nog groter zijn, omdat niet alle waarnemers systematisch aspecten als zang genoteerd hebben. Dat het aspect zang een rol speelt bij het grotere aantal voorjaarswaarnemingen, lijkt mij zeer aannemelijk.

5. Slotopmerkingen.

Voor dit artikel heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de gegevens die opgeslagen zijn in het Avifauna-archief. Duidelijk is echter, dat de hoeveelheid gegevens veel groter zou kunnen zijn dan nu het geval is. Daarom deze aansporing: stuur waarnemingen op, niet alleen van dwaalgasten en andere zeldzaamheden, maar juist ook van soorten waarover te weinig bekend is, zoals de boompieper. Het archief wordt beheerd door Egbert Boekema.

Voor het bijdragen van waarnemingen dank ik : Egbert Boekema (Avifauna-archief), Anne van Dijk, Jur Furda (SOVON-archief) en de familie Van Klinken.

Wie waarnemingen heeft van doortrekkende boompiepers, die nog niet op andere wijze zijn doorgegeven, of andere informatie over de doortrek van de boompiepers, verzoek ik deze door te geven aan onderstaand adres.

6. Literatuur.

Bergh, L.M.J. van den, e.a., Vogels van de Grote Rivieren. Utrecht/Antwerpen, 1979.

Dijk, A.J. van, en B.L.J. van Os, Vogels van Drenthe, Assen, 1982.

Kwak, R.G.M., Vooronderzoek naar landschapsecologische relaties. Internationale vogeltrek. Wageningen, 1981.

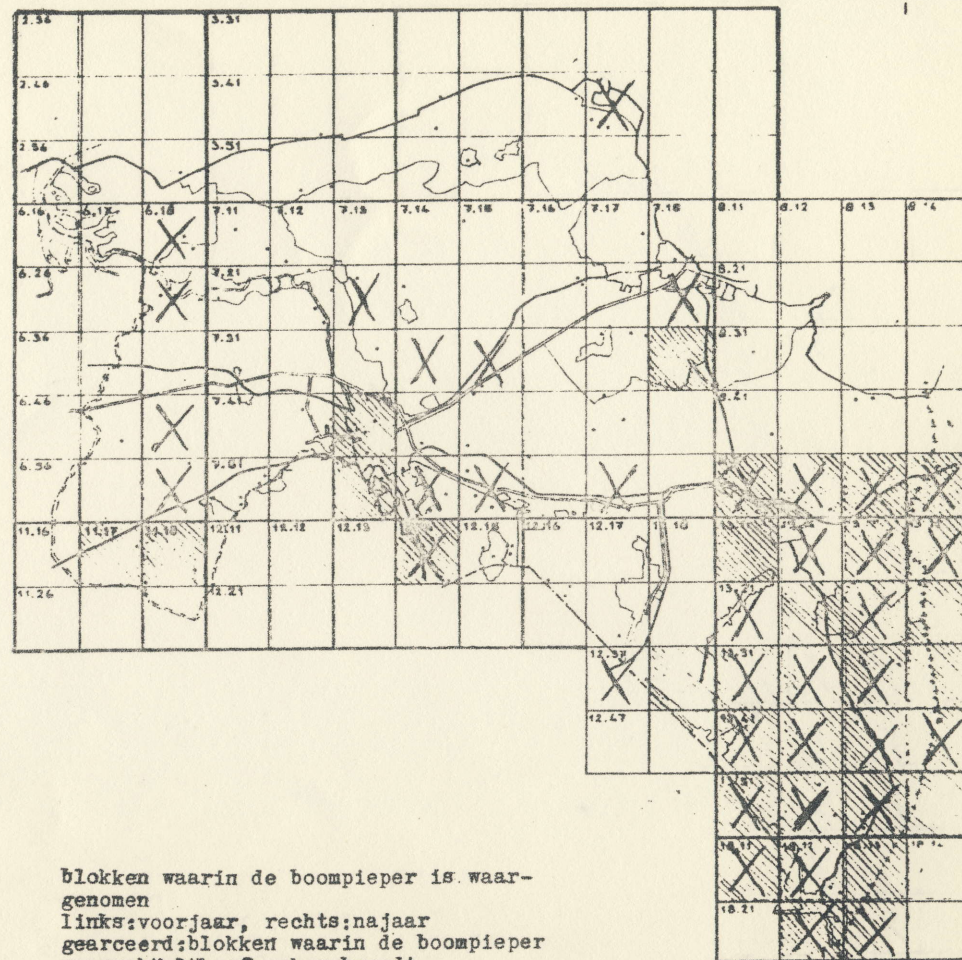
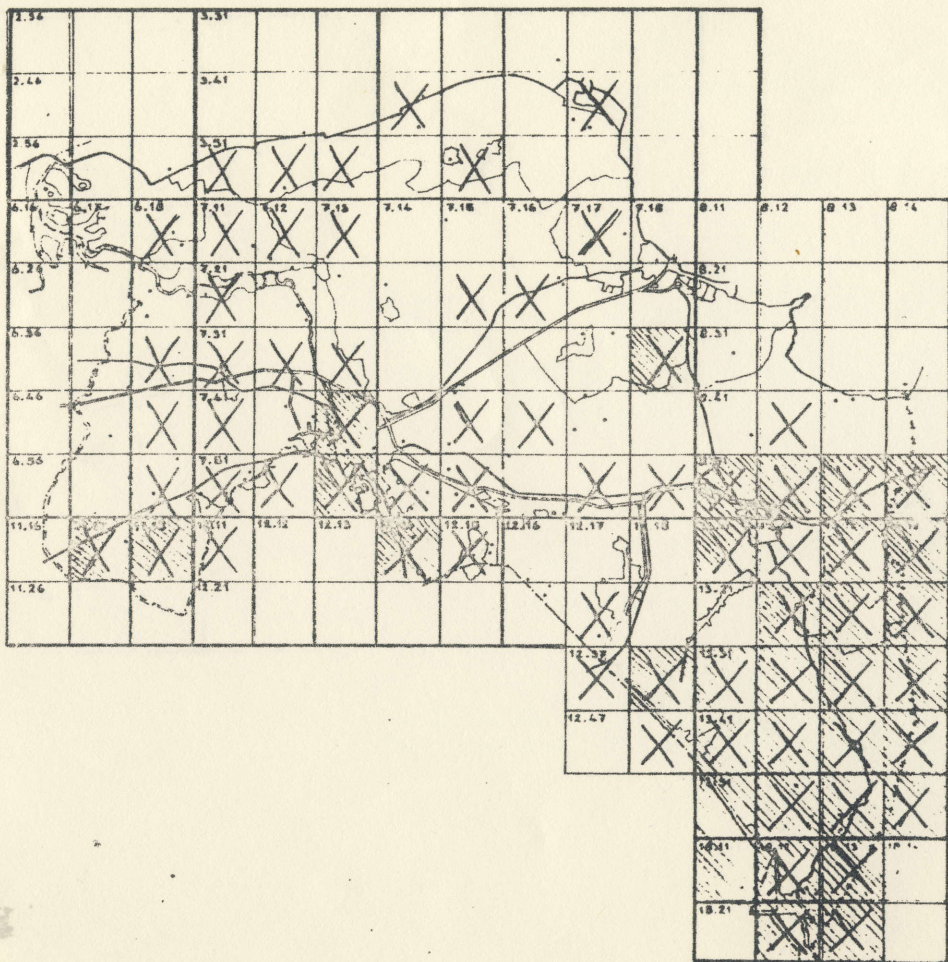
Lippens, L. en H. Wille, Atlas van de vogels in België en West-Europa. Tiel/Utrecht, 1972.

Ploeg, D.T.E. van der, e.a., Vogels in Friesland III. Leeuwarden, 1979.

Tanis, J.J.C., De vogels van Terschelling. Leeuwarden, 1963.

Teixeira, R.M. (red.), Atlas van de Nederlandse Broedvogels, 's-Graveland, 1979.

Henk van den Brink,
Korte Nieuwstraat 3A,
9724 LC Groningen.

blokken waarin de boompeper is waar-
genomen
links:voorjaar, rechts:najaar
gearceerd;blokken waarin de boompeper
waarschijnlijk of zeker broedt
(najaar '82 grotendeels verwerkt)